

प्रसिद्धी पत्रक

महाराष्ट्राच्या विभागीय असमतोल विकासाच्या मुळाशी बँकिंगमधील असमतोल

मुंबई-ठाणे-पुण्यात 83.62% बँकिंग व्यवसायाचे केंद्रीकरण; विदर्भ-मराठवाड्याचा मिळून वाटा अवघा 7.34%

मुख्यमंत्र्यांनी 'महाराष्ट्र प्रादेशिक व ग्रामीण बँकिंग समतोल धोरण' आखावे — BETRA ची मागणी

छत्रपती संभाजीनगर | दि. 11 ऑगस्ट 2026

महाराष्ट्राच्या एकूण बँकिंग व्यवसायाचे मुंबई, ठाणे आणि पुणे या विकसित पट्ट्यात झालेले प्रचंड केंद्रीकरण, ग्रामीण भागातून उभारल्या जाणाऱ्या ठेवींच्या तुलनेत ग्रामीण भागाला मिळणारा अपुरा कर्जपुरवठा आणि कृषी कर्जाच्या नावाखाली प्रत्यक्ष शेतकऱ्यापर्यंत किती कर्ज पोहोचते याबाबत असलेली अपुरी पारदर्शकता हे महाराष्ट्रातील वाढत्या विभागीय असमतोलाचे महत्वाचे आर्थिक घटक आहेत. या प्रश्नावर राज्य शासनाने तातडीने हस्तक्षेप करून " महाराष्ट्र विभागीय आणि ग्रामीण बँकिंग समतोल धोरण 'Maharashtra Regional and Rural Banking Balance Policy' आखावे, अशी मागणी बँकिंग एज्युकेशन, ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी Banking Education Training & Research Academy (BETRA) च्या वतीने मुख्यमंत्री, राज्यस्तरीय बँकर्स समितीच्या अध्यक्षपदाकडे करण्यात आली आहे.

बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी BETRA च्या वतीने मुख्यमंत्री तसेच अध्यक्ष, राज्य स्तरीय बँकर्स समिती State Level Bankers' Committee (SLBC), Maharashtra यांना सविस्तर निवेदन सादर करण्यात आले असून त्याच्या प्रती बँक ऑफ महाराष्ट्रचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी, सचिव- राज्य स्तरीय बँकर्स समिती SLBC महाराष्ट्र, रिझर्व्ह बँकेचे डेप्युटी गव्हर्नर आणि केंद्रीय वित्त मंत्रालयाच्या वित्तीय सेवा विभागाच्या सचिवांना पाठविण्यात आल्या आहेत.

राज्याची सरासरी समाधानकारक; पण त्यामागे गंभीर विभागीय विषमता

उपलब्ध आकडेवारीनुसार महाराष्ट्रात एकूण 18,302 बँक शाखा असून बँकांमधील ठेवी ₹52,11,508.82 कोटी आणि कर्ज ₹51,08,113.16 कोटी आहेत. राज्याचा एकूण क्रेडिट डिपॉझिट रेशो Credit-Deposit Ratio 98.02% आहे.

मात्र या समाधानकारक राज्यस्तरीय सरासरीमागे प्रचंड विभागीय असमतोल दडलेला असल्याचे बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी BETRA ने निदर्शनास आणून दिले आहे.

मुंबई व ठाणे यांचा राज्याच्या बँकिंग व्यवसायातील वाटा 72.61% असून पुण्याचा वाटा 10.99% आहे. म्हणजेच मुंबई-ठाणे-पुणे या तीन जिल्ह्यांत महाराष्ट्राच्या एकूण बँकिंग व्यवसायापैकी तब्बल 83.62% व्यवसाय केंद्रित झाला आहे.

याउलट मराठवाड्याचा वाटा केवळ 3.05%, विदर्भाचा 4.29%, कोकणाचा 2.39% आणि खानदेशाचा अवघा 0.92% आहे. संपूर्ण मराठवाडा आणि विदर्भ या 19 जिल्ह्यांचा मिळून बँकिंगमधील वाटा केवळ 7.34% आहे, जो एकट्या पुण्याच्या 10.99% वाट्यापेक्षाही कमी आहे.

ही केवळ बँकिंगमधील सांख्यिकीय विषमता नसून विकासाच्या संधी, गुंतवणूक आणि रोजगारनिर्मितीतील विषमता असल्याचे बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी BETRA ने म्हटले आहे.

विदर्भ आणि कोकणातील कमी क्रेडिट डिपॉझिट रेशो CD Ratio चिंताजनक

विदर्भाचा एकूण क्रेडिट डिपॉझिट रेशो CD Ratio फक्त 66.78%, तर कोकणाचा 71.91% आहे. विशेषतः गडचिरोलीचा क्रेडिट डिपॉझिट रेशो CD Ratio 34.25%, भंडार्याचा 42.91% आणि चंद्रपूरचा 44.47% आहे.

मागास भागातील जनतेकडून ठेवींच्या स्वरूपात वित्तीय संसाधने उभी राहत असताना त्याच प्रमाणात त्या भागात उत्पादक कर्ज, उद्योग, शेती आणि रोजगारासाठी वित्तपुरवठा होत नसेल तर विभागीय असमतोलाचे दुष्टचक्र अधिक मजबूत होते, असे बँकिंग BETRA ने स्पष्ट केले आहे.

ग्रामीण भागाची बचत; पण कर्जाचा ओघ शहरांकडे

ग्रामीण महाराष्ट्रातील बँक ठेवी ₹2,30,040.07 कोटी असून कर्ज ₹1,58,566.40 कोटी आहेत. त्यामुळे ग्रामीण भागाचा क्रेडिट डिपॉझिट रेशो CD Ratio सुमारे 68.93% आहे. त्याउलट शहरी भागातील क्रेडिट डिपॉझिट रेशो CD Ratio सुमारे 100.81% आहे.

या आकडेवारीतून ग्रामीण भागातील वित्तीय संसाधनांच्या तुलनेत उत्पादक कर्जाचा प्रवाह कमी असल्याचे दिसून येते. याचा परिणाम ग्रामीण उद्योगांचा अभाव, रोजगाराच्या अपुऱ्या संधी आणि मुंबई-पुण्यासारख्या महानगरांकडे वाढत्या स्थलांतराच्या स्वरूपात होत असल्याचे निवेदनात नमूद करण्यात आले आहे.

“पैसा जिथे जातो तिथे गुंतवणूक जाते; गुंतवणूक जिथे जाते तिथे रोजगार निर्माण होतो आणि रोजगार जिथे निर्माण होतो तिकडे लोकांचे स्थलांतर होते. त्यामुळे स्थलांतराचा प्रश्न सोडवायचा असेल तर भांडवल आणि कर्जाच्या प्रवाहाचे विकेंद्रीकरण करावे लागेल,” अशी बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी BETRA ची भूमिका आहे.

कृषी कर्जाच्या आकड्यांमध्ये अधिक पारदर्शकता हवी

महाराष्ट्रातील एकूण कृषी कर्जाची रक्कम उपलब्ध आकडेवारीनुसार ₹3,02,247 कोटी आहे. परंतु या एकत्रित कृषी कर्जापैकी प्रत्यक्ष पीक उत्पादक शेतकरी, लहान व सीमांत शेतकरी, खंडकरी शेतकरी tenant farmers, शेती उत्पादक संघ, शेती उत्पादक कंपनी, FPO/FPC, शेती व्यवसाय agri-business आणि शेती संरचना agricultural infrastructure यांना किती कर्ज मिळाले, याचे स्वतंत्र आणि पारदर्शक प्रकटीकरण होणे आवश्यक असल्याची मागणी बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी BETRA ने केली आहे.

विशेषतः विदर्भ आणि मराठवाड्यातील कृषी संकटाच्या पार्श्वभूमीवर प्रत्यक्ष शेतकऱ्याला वेळेवर, पुरेसे आणि परवडणारे संस्थात्मक कर्ज मिळणे हा सामाजिक आणि आर्थिक प्राधान्याचा विषय बनविण्याची आवश्यकता असल्याचे निवेदनात म्हटले आहे.

शेतकरी आत्महत्या ही ग्रामीण महाराष्ट्रासमोरील अत्यंत गंभीर सामाजिक शोकांतिका असून कर्जबाजारीपणा, वाढता उत्पादन खर्च, पीक नुकसान, बाजारभावातील अनिश्चितता, सिंचनाचा अभाव आणि अनौपचारिक कर्जावरील अवलंबित्व यांसारख्या घटकांच्या व्यापक संदर्भात या संकटाकडे पाहणे आवश्यक असल्याचे बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी BETRA ने नमूद केले आहे.

बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी BETRA च्या प्रमुख मागण्या

बेट्रा ने मुख्यमंत्री, राज्य स्तरीय बँकर्स समिती SLBC, रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया RBI आणि केंद्र सरकारकडे प्रामुख्याने पुढील उपाय सुचविले आहेत:

- विदर्भ, मराठवाडा, कोकण आणि खानदेशासाठी विशेष प्रादेशिक बँकिंग विकास आराखडा Regional Banking Development Plan तयार करावा.
- कमी क्रेडिट डिपॉझिट रेशो CD Ratio असलेल्या जिल्ह्यांसाठी कालबद्ध क्रेडिट डिपॉझिट रेशो सुधार कार्यक्रम District-wise CD Ratio Improvement Programme राबवावा.

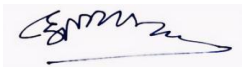
3. मागास जिल्ह्यांत उभ्या राहणाऱ्या वित्तीय संसाधनांचा वाजवी हिस्सा त्याच भागातील उत्पादक गुंतवणुकीसाठी उपलब्ध करण्यासाठी जिल्हा कर्ज निर्धारण आणि विकासक प्रारूप District Credit Retention and Development Framework तयार करावा.
4. ग्रामीण भागातून क्रेडिट डिपॉझिट रेशो CD Ratio वाढविण्यासाठी स्वतंत्र लक्ष्य निश्चित करून शेती, छोटे आणि मध्यम उद्योग MSME, सहकार, स्वयं सहायता गट SHG आणि ग्रामीण उद्योगांना प्राधान्य द्यावे.
5. कृषी कर्जामध्ये प्रत्यक्ष पीक उत्पादकांना, छोट्या आणि मध्यम भूधारक शेतकऱ्यांना, खंडकरी शेतकऱ्यांना, शेती उत्पादक संघ, शेती उद्योग, शेतीशी निगडित संरचना यांना देण्यात येणाऱ्या कर्जाची Direct Cultivator Credit, Small & Marginal Farmer Credit, Tenant Farmer Credit, FPO Credit, Agri-business Credit आणि Agriculture Infrastructure Credit स्वतंत्र आकडेवारी जाहीर करावी.
6. प्रत्यक्ष शेतकऱ्यांसाठी स्वतंत्र शेती कर्जाचे उद्दिष्ट Core Agriculture Credit Target निश्चित करावे.
7. विदर्भ व मराठवाड्यासाठी कृषी संकट कर्ज पुनर्गठन यंत्रणा Agrarian Distress Credit Restructuring Mechanism निर्माण करावी.
8. ग्रामीण व मागास भागातील सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका आणि ग्रामीण बँकांच्या शाखा व मनुष्यबळ मजबूत करावे; बँकिंग कोरेस्पॉण्डेंट BC व्यवस्था शाखांना पूरक असावी, पर्याय नव्हे.
9. प्रत्येक जिल्ह्यासाठी वार्षिक सार्वजनिक पत तपासणी / बँकिंग विकास डॅशबोर्ड 'Public Credit Audit/Banking Development Dashboard' प्रकाशित करावा.
10. बँकिंग मधील प्रादेशिक असमतोल विकास Regional Banking Imbalance हा राज्य स्तरीय बँकर्स समिती SLBC च्या प्रत्येक बैठकीतील कायमस्वरूपी अजेंडा करून त्याचा त्रैमासिक आढावा घ्यावा.

“समतोल महाराष्ट्रासाठी समतोल बँकिंग आवश्यक”

राज्याचा एकूण CD Ratio 98.02% असल्याने महाराष्ट्रातील बँकिंगचे चित्र समाधानकारक असल्याचा निष्कर्ष काढणे दिशाभूल करणारे ठरू शकते. एका बाजूला मुंबई-ठाणे-पुण्यात 83.62% बँकिंग व्यवसायाचे केंद्रीकरण आणि दुसरीकडे विदर्भ, मराठवाडा, कोकण व खानदेशाचा अत्यल्प वाटा ही परिस्थिती दीर्घकाळ चालू राहणे राज्याच्या संतुलित विकासाच्या दृष्टीने योग्य नाही.

“महाराष्ट्राचा विभागीय असमतोल दूर करायचा असेल तर वित्तीय संसाधने, कर्ज, गुंतवणूक आणि रोजगार यांचे विकेंद्रीकरण करावे लागेल. बँकिंगचे मूल्यमापन केवळ नफा आणि व्यवसायाच्या आधारावर न करता मागास प्रदेशाचा विकास, ग्रामीण रोजगार आणि प्रत्यक्ष शेतकऱ्यांपर्यंत पोहोचलेले कर्ज या सामाजिक निकषांवरही केले पाहिजे,” असे बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी BETRA च्या वतीने स्पष्ट करण्यात आले आहे.

जनतेचा पैसा जनतेच्या विकासासाठी — आणि समतोल बँकिंगमधून समतोल महाराष्ट्राकडे, हीच या निवेदनमागील भूमिका असल्याचे बेट्रा BETRA ने म्हटले आहे.

देविदास तुळजापूरकर

चेअरमन

बँकिंग एज्युकेशन ट्रेनिंग आणि रिसर्च अकादमी

Banking Education Training & Research Academy (BETRA)

To,
The Honorable Chief Minister,
Government of Maharashtra,
Mantralaya, Mumbai.
The Chairman,
State Level Bankers'
Committee, Maharashtra.

Subject: Urgent need for policy intervention to correct regional and rural–urban imbalances in banking and strengthen direct agricultural credit in Maharashtra

Respected Sir,

We wish to draw your attention to the serious regional and rural–urban imbalances prevailing in the banking system in Maharashtra. These imbalances are not merely banking issues; they have direct implications for regional development, employment, migration, agricultural distress and the widening economic divide between developed and backward regions of the State.

Available banking data shows that Maharashtra has 18,302 bank branches, with total deposits of ₹52,11,508.82 crore and advances of ₹51,08,113.16 crore, giving an overall Credit-Deposit Ratio of 98.02%. However, this favourable State-level average conceals a very high degree of geographical concentration.

Mumbai and Thane together account for 72.61% of the banking business of Maharashtra, while Pune accounts for another 10.99%. Thus, Mumbai, Thane and Pune together account for 83.62% of the State's total banking business. In contrast, the whole of Marathwada accounts for only 3.05%, Vidarbha 4.29%, Konkan 2.39% and Khandesh 0.92%.

The disparities are equally visible in the Credit-Deposit Ratio. Vidarbha has a CD Ratio of only 66.78% and Konkan 71.91%, while individual districts such as Gadchiroli, Bhandara and Chandrapur have ratios of merely 34.25%, 42.91% and 44.47% respectively.

There is also a serious rural–urban imbalance. Rural Maharashtra has deposits of ₹2,30,040.07 crore against advances of ₹1,58,566.40 crore, translating into a CD Ratio of approximately 68.93%. In contrast, the urban CD Ratio works out to approximately 100.81%.

This indicates that while rural areas mobilise substantial financial savings, productive credit is not flowing back to rural economies in a proportionate manner. Over time, such a pattern contributes to concentration of investment, industry and employment in metropolitan centres and perpetuates migration from backward and rural regions to developed urban areas.

Agricultural credit requires similar scrutiny. The available data shows agricultural advances of ₹3,02,247 crore in Maharashtra. However, aggregate agricultural credit does not by itself reveal how much reaches actual cultivators, particularly small and marginal farmers, tenant farmers and distressed agricultural households.

The concern is therefore not only the total quantum of agricultural credit, but also its composition. Credit classified under agriculture may include activities beyond direct crop cultivation. Unless direct farmer credit is separately disclosed and monitored, increases in aggregate agricultural lending may not necessarily translate into adequate, timely and affordable credit for cultivators.

This assumes particular importance in Vidarbha and Marathwada, where agricultural distress has had grave social consequences. Indebtedness, inadequate institutional credit, crop losses, rising input costs, uncertain prices and dependence on informal credit sources can combine to create severe distress. Farmer suicides represent one of the most tragic manifestations of this structural agrarian crisis.

We therefore request the Government of Maharashtra and the State Level Bankers' Committee to consider the following focused measures:

1. Prepare a Special Regional Banking Development Plan for Vidarbha, Marathwada, Konkan and Khandesh with time-bound district-wise credit targets.
2. Fix district-wise CD Ratio improvement benchmarks, particularly for districts remaining persistently below the State average.
3. Introduce a District Credit Retention and Development Framework so that a reasonable proportion of resources mobilised in backward districts is deployed towards productive local activity.
4. Set a separate target for improvement of the rural CD Ratio, with greater emphasis on agriculture, MSMEs, cooperatives, rural enterprises and employment-generating activities.
5. Require banks to separately disclose direct cultivator credit, small and marginal farmer credit, tenant-farmer credit, FPO credit, agri-business credit and agricultural infrastructure credit instead of relying only on an aggregate agricultural-credit figure.
6. Introduce a specific Core Agriculture Credit Target focused on actual cultivators, particularly small and marginal farmers.
7. Establish an Agrarian Distress Credit Restructuring Mechanism for districts of Vidarbha and Marathwada affected by crop failure, climatic shocks or severe price distress.
8. Strengthen the rural branch network of Public Sector Banks and Regional Rural Banks, with Banking Correspondents functioning as supplementary rather than substitute channels.
9. Publish a district-wise annual banking development report/dashboard covering deposits, advances, CD Ratio, agriculture, MSMEs, SHGs, small farmers and employment-oriented credit.
10. Place regional banking imbalance as a standing agenda item before every SLBC meeting, with quarterly monitoring and corrective action.

Maharashtra cannot achieve balanced regional development while financial resources remain overwhelmingly concentrated in a few metropolitan centres.

The present data demonstrates a clear disconnect between the State's overall banking strength and the limited banking share of backward regions. It also reveals a substantial rural-urban credit gap. Unless these structural imbalances are addressed, regional disparities, rural distress and migration towards already congested metropolitan centres are likely to continue.

We therefore urge the State Government, SLBC, RBI and the Department of Financial Services to jointly evolve a Maharashtra Regional and Rural Banking Balance Policy, based on the principle that:

BANKING EDUCATION, TRAINING & RESEARCH ACADEMY

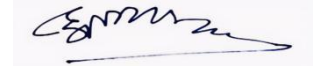
Satyam Nagar, Plot No. 1, N-4, CIDCO, Chhatrapati Sambhajinagar – 431003

Email: betracsn@gmail.com

financial resources mobilised from the people must be deployed in a manner that promotes balanced regional development, productive rural investment and direct credit support to actual farmers.

We request that the matter be taken up on priority in the forthcoming meeting of the State Level Bankers' Committee and that a time-bound action plan be formulated.

Yours faithfully,

Devidas Tuljapurkar
Chairman

Banking Education Training, & Research Academy

Copy to:

1. Chief Executive Officer, Bank of Maharashtra
2. Secretary, State Level Bankers' Committee, Maharashtra
3. Deputy Governor, Reserve Bank of India
4. Secretary, Department of Financial Services, Ministry of Finance, Government of India.